



ETISKE RETNINGSLINJER FOR FARMASØYTER

For elektronisk versjon: sjekk www.nfs.no

Brosjyren er gratis og kan bestilles hos farm-sel@online.no

Etiske retningslinjer for farmasøyter er utformet i tråd med intensjonen i International Pharmaceutical Federations (FIP) Codes of Ethics for Pharmacists og Bransjestandarder for apotek (BRA).

Etiske elementer som det finnes detaljerte bestemmelser for i lovverket, er ikke utdypet i retningslinjene. Dette gjelder blant annet taushetsplikten, som er inkludert i Helsepersonelloven.

Systematikken for de etiske retningslinjene er den følgende:

Først formuleres et prinsipp, som kort forklares med litt bakgrunnskunnskap.

Deretter formuleres en retningslinje som følger av prinsippet.

Så kommer en kommentar, hvor retningslinjen utdypes.

INNHold

Prinsipp 1 Fremme av helse	side 2
Prinsipp 2 Respekt for individet	side 3
Prinsipp 3 Faglig integritet	side 4
Prinsipp 4 Tillit	side 5
Prinsipp 5 Kollegialitet	side 7
Bakgrunn for etiske retningslinjer for farmasøyter	side 9

FREMME AV HELSE (Prinsipp 1)

Det fremste mål for farmasøytisk virksomhet er helse – for den enkelte bruker av farmasøytiske produkter og tjenester spesielt og for befolkningen generelt. God helse er en av de viktigste forutsetninger for trivsel og velvære, som igjen er viktig for høy livskvalitet.

Retningslinje nr. 1

1.1 Farmasøyten skal arbeide for at legemidler fremstilles, distribueres og brukes til beste for pasientene.

1.2 Farmasøyten skal utføre sitt arbeid i samsvar med anerkjente faglige standarder og vitenskapelige prinsipper.

1.3 Farmasøyten skal bidra til at pasienten får best mulig faglig legemiddelveiledning.

Kommentar til Retningslinje nr. 1

1.1 Farmasøytiske produkter og tjenester er til for pasientene. Derfor er det pasientens interesser farmasøyten først og fremst skal ivareta. Ved å gjøre det, vil farmasøyten samtidig fremme samfunnets interesser, fordi samfunnet som helhet er tjent med at det enkelte individ har best mulig helse. Imidlertid kan det oppstå situasjoner hvor enkeltindivids interesser kommer i konflikt med samfunnets interesser. Hvordan en slik konflikt konkret bør håndteres, vil ofte avhenge av hva slags yrkesrolle farmasøyten har, for eksempel om farmasøyten arbeider i apotek eller annen kommersiell virksomhet, eller i den offentlige forvaltning. Likevel skal farmasøyten aldri bidra til at noen pasients helse settes i fare. Se for øvrig nedenfor om faglig integritet/uavhengighet.

1.2 Det er fastsatt standarder, både nasjonalt og internasjonalt, for farmasøytisk virksomhet på ulike områder. Farmasøyten skal følge disse standardene og allment anerkjente vitenskapelige prinsipper i farmasien. Jf for øvrig prinsippet om faglig integritet/uavhengighet nedenfor.

1.3 Ved faglig fundert veiledning skal farmasøyten i sin kontakt med pasienten bidra til å løse dennes helseproblem på beste måte. Dette forutsetter noen ganger samarbeid med annet helsepersonell. Har pasienten spesielle ønsker eller preferanser som farmasøyten mener er uforsvarlige faglig sett, skal dette formidles på en saklig og forståelig måte. Farmasøyten må imidlertid respektere pasientens ønske om dette skulle fastholdes på tross av farmasøytens råd. Jf nedenfor om respekt for pasienten. I tilfelle av konflikt mellom pasientens interesser og næringsinteresser eller offentlige interesser av økonomisk art, vil det i direkte pasientkontakt være pasientens interesser som går foran, innenfor rammene av rettslige bestemmelser.

RESPEKT FOR INDIVIDET (Prinsipp 2)

Det er pasienten den farmasøytiske virksomhet er til for. Derfor står pasientens interesser helt sentralt i farmasøytens yrkesutøvelse.

Retningslinje nr. 2

2.1 Pasienten autonomi skal respekteres.

2.2 Farmasøyten skal respektere pasientens personlige integritet.

2.3 Farmasøyten skal respektere pasientens kulturelt eller verdimessig baserte syn på helse og behandling.

Kommentar til Retningslinje nr. 2

2.1 Selv om farmasøyten er profesjonsetisk forpliktet til å gi de råd som hun/han mener har den beste faglige støtte, skal farmasøyten i direkte pasientkontakt ikke overkjøre denne, hvis pasienten klart fastholder et ønske som farmasøyten er uenig i. Autonomi, betyr "selvlovgivning" eller "selvbestemmelse", og i vår sammenheng innebærer det at pasienten har den øverste myndighet over egen helse.

2.2 Personlig autonomi og personlig integritet er nært beslektede begreper i den forstand at de begge har å gjøre med hensynet til at pasientens interesser ivaretas slik vedkommende selv ønsker. Mens pasientens autonomi først og fremst har å gjøre med selvbestemmelsesretten, har pasientens personlige integritet mest å gjøre med konfidensialitet og fortrolighet når det gjelder sensitiv informasjon, særlig når det gjelder pasientens personopplysninger og helseopplysninger (personvern), men også når det gjelder vedkommendes privatliv mer generelt. Både gjennom formelle kanaler og mer uformelt kan farmasøyten få sensitive opplysninger som må behandles varsomt i henhold til gjeldende rettslige bestemmelser og så vel yrkesetiske som allmenetiske normer. Dette er lovregulert, blant annet gjennom helsepersonelloven, som må følges, også når det gjelder opplysningsplikt til offentlige myndigheter. De etiske krav kan imidlertid gå lenger enn de rettslige når det gjelder diskresjon for å ivareta hensynet til pasientens integritet og pasientens tillit, jf prinsipp 4.1.

2.3 Farmasøyten skal opptre med høflighet og respekt overfor enhver pasient. Dette kan være en spesiell utfordring når det gjør seg gjeldende kulturelle eller livssynsmessige forskjeller i synet på helse og behandling. Det er viktig at farmasøyten viser respekt for ulike syn, hva enten de er basert på religiøs, moralske eller andre kulturelt betingede verdier eller normer. Dette innebærer ikke at farmasøyten ikke skal kunne gi den beste farmasøytiske veiledning og anbefaling, jf retningslinje 3.2, dog uten å presse pasienten, jf retningslinje 2.1. Derimot betyr det at farmasøyten i møtet med pasienten skal opptre forståelsesfullt, hensynsfullt og imøtekommende. Dette krever kompetanse innen helsefaglig kommunikasjon og ofte en viss innsikt og trening i interkulturell kommunikasjon.

FAGLIG INTEGRITET (Prinsipp 3)

I likhet med mange andre yrkesutdanninger skal også farmasien utøves i samsvar med bestemte faglige krav. Farmasøyten skal være faglig redelig og uavhengig. Prinsippet om faglig integritet omtales også som prinsippet om faglig autonomi eller prinsippet om faglig uavhengighet.

Retningslinje nr. 3

3.1 Farmasøyten skal sørge for å være faglig oppdatert til enhver tid.

3.2 Farmasøyten skal basere sin opplysnings- og rådgivningsvirksomhet og sitt arbeid forøvrig på den farmasøytiske kunnskap.

3.3 Hvis arbeidsgiver krever eller ønsker at farmasøyten handler i strid med det faglige forsvarlige, plikter farmasøyten å gi uttrykk for sine faglige innvendinger.

Kommentar til Retningslinje nr. 3

3.1 Farmasøyten har plikt til å vedlikeholde sine farmasøytiske kunnskaper, og oppdatere dem når ny kunnskap vinnes og når gammel forkastes.

3.2 Farmasøyten skal ikke bare ha de beste faglige kunnskaper, men også bruke dem på beste faglige måte. Det betyr at farmasøyten ikke skal la seg presse til å imøtekomme ønsker fra arbeidsgiver, oppdragsgiver, pasient eller andre om noe farmasøyten mener er faglig uforsvarlig, jf neste retningslinje.

3.3 Det kan hende at farmasøytens arbeidsgiver av økonomiske eller andre grunner ønsker at arbeidet utføres på en måte som farmasøyten oppfatter som faglig uforsvarlig. Da plikter farmasøyten å gjøre arbeidsgiveren oppmerksom på dette. Hvorvidt farmasøyten kan nekte å utføre det pålagte arbeid, avhenger av situasjonen. I arbeidslivet gjelder det en ulovfestet styringsrett for arbeidsgiver til å fordele arbeidsoppgaver og lede arbeidet innenfor rammen av gjeldende lovgivning og avtaler, og en motsvarende ulovfestet lojalitetsplikt for arbeidstager til å fremme arbeidsgivers legitime interesser, herunder adlyde ordre. Det er imidlertid grenser for hva arbeidsgiver kan kreve, og pålegg om å opptre faglig uforsvarlig ligger utenfor disse grenser. Et problem er imidlertid at det kan være usikkerhet eller uenighet om hva som er faglig forsvarlig. I slike tilfeller bør saken diskuteres. Ettersom både farmasøyten og arbeidsgivere som apotek, legemiddelfirma og legemiddelforvaltning har pasientenes helse som viktigste målsetting, burde det ikke være problematisk å ta opp problemer i denne sammenheng til diskusjon.

TILLIT (Prinsipp 4)

Tillit er en nødvendig forutsetning for at farmasøyten skal kunne yte sitt beste i faget, det vil si å gi den faglige bistand som best fremmer helsen for den enkelte og samfunnet. Selv om tillit er et middel til helsemålet, har tillit også verdi i seg selv.

Retningslinje nr. 4

4.1 Farmasøyten skal utføre sitt arbeid på en tillitvekkende måte.

4.2 Farmasøyten skal ikke motta gave eller annen ytelse eller fordel som er egnet til, eller av giver ment, å skulle påvirke farmasøytens yrkesutøvelse.

4.3 Farmasøyten skal ikke gi eller tilby gave, ytelse eller annen fordel i den hensikt, eller med den mulige virkning, å påvirke andres yrkesutøvelse.

Kommentar til Retningslinje nr. 4

4.1 Det dreier seg først og fremst om pasientenes tillit, men også om arbeidsgivers tillit og det øvrige samfunns tillit. Videre dreier det seg både om tillit til den enkelte farmasøyt og om tillit til profesjonen, noe som henger nøye sammen. Tillit oppnås best gjennom god farmasifaglig bistand, men andre sider ved farmasøytens yrkesutøvelse er også viktige, særlig effektiv og hensynsfull kommunikasjon, samt diskresjon, jf retningslinje 2.2. Det er tilliten til den farmasøytiske profesjon som er det overordnede hensyn. Denne tilliten er imidlertid en funksjon av tilliten til de enkelte yrkesutøvere, som igjen er en funksjon av kompetent yrkesutøvelse i de nevnte henseender.

4.2 Farmasøyter har ofte muligheter til å påvirke pasientens valg av produkter og tjenester, og dette skal alltid skje utelukkende på farmasifaglig grunnlag og etter beste farmasøytiske skjønn. Hensynet til pasientens preferanser, for eksempel med hensyn til økonomi, er et relevant moment i en slik skønnsutøvelse. Å ta hensyn til legemiddelprodusentens økonomiske interesser, er derimot illegitimt. Derfor skal farmasøyten verken fra legemiddelprodusenter eller andre motta gaver, ytelser eller andre fordeler som kan være egnet til å favorisere giveren i farmasøytens yrkesutøvelse, eller som av giver kan være ment å skulle ha denne virkning. Hvorvidt farmasøyten faktisk blir påvirket eller ikke, vil det oftest være vanskelig å påvise. Påvirkning skjer ofte på det ubevisste plan. Forbudet mot å motta gaver eller andre fordeler gjelder imidlertid uavhengig av om påvirkning faktisk skjer eller sannsynligvis eller muligvis kan skje, fordi det uansett vil kunne oppfattes slik at omverdenen. Da vil tilliten til farmasøyten og dennes faglige integritet bli svekket, og farmasøyten er avhengig av tillit for å kunne yte sitt beste. Jf helsepersonelloven § 9, Forskrift om begrensninger i helsepersonells adgang til å motta gave, provisjon, tjeneste eller annen ytelse og Retningslinjer for samarbeid mellom farmasøyter og farmasøytisk industri.

4.3 Mens den forrige retningslinjen retter seg mot mottakere av utilbørlige fordeler, retter denne retningslinjen seg mot givere av slike fordeler. Dette kan være ansatte (farmasøyter) for eksempel i legemiddelindustrien, som kan ønske å påvirke valg av legemidler i apotek eller på sykehus, eller de kan ønske å påvirke ansatte i den offentlige forvaltning som utøver myndighet for industrien. Tilliten til den farmasøytiske profesjon blir svekket ikke bare når farmasøyter mottar utilbørlige fordeler, men også når farmasøyter tilbyr eller yter slike. Derfor er det ukollegialt å tilby eller yte gaver eller andre fordeler, jf prinsipp 5 om kollegialitet.

KOLLEGIALITET (Prinsipp 5)

Grunnbetydningen av kollegialitet skriver seg fra den romerske forfatningen, som krevde to personer - kolleger - til et embete for å forhindre maktmisbruk. Kjernen i kollegialitetsprinsippet er fortsatt at personer som tilhører samme profesjon eller arbeidsplass skal hjelpe og korrigere hverandre med sikte på best mulig yrkesutøvelse til fordel for det samfunn de skal tjene.

Retningslinje nr. 5

5.1 Farmasøyten skal til enhver tid opptre med sikte på å fremme en god profesjonskultur og virksomhetskultur.

5.2 Farmasøyten skal ikke beskytte kolleger som skader profesjonens anseelse.

5.3 Farmasøyten kan ha en rett, og noen ganger en plikt, til å varsle om kritikkverdige forhold.

Kommentar til Retningslinje nr. 5

5.1 En god farmasøytiskultur er en kultur med høy faglighet, og som nyter stor tillit og høy anseelse blant befolkningen og myndigheter. Farmasøyten plikter ikke bare selv å være mest mulig profesjonell, men også å hjelpe sine kolleger til å være det gjennom veiledning, omsorg og konstruktiv kritikk. Eldre og mer erfarne farmasøyter bør være rollemodeller for yngre og mindre erfarne kolleger. Kollegialitetsprinsippet retter seg både mot farmasøytens profesjon og farmasøytens arbeidsplass. Selv om enkelte arbeidsgivere kan ha bedriftsøkonomiske eller samfunnsøkonomiske interesser som kolliderer med overordnede farmasøytiske plikter slik de er definert i prinsipp 1,2,3 og 4, skaper ikke dette noen farmasøytisk kollegialitetskonflikt. Kollegialitetsprinsippet krever at den farmasøytiske profesjons anseelse ivaretas best mulig. Det gjør den ikke når arbeidsgivers økonomiske interesser går foran den farmasøytiske profesjons interesser, og heller ikke nødvendigvis om samfunnsøkonomiske interesser gjør det. At kollegialitetsprinsippet kan kollidere med farmasøytens lojalitet overfor arbeidsgiver, er en annen sak. Se kommentaren til retningslinje 3.3. Da må det foretas en konkret avveining ut fra situasjonens egenart. Retningslinje 5.1 innebærer ikke bare den enkelte farmasøyt selv skal opptre riktig, men at farmasøyten, når det er mulig og naturlig, også skal hjelpe sine kolleger til å gjøre dette.

5.2 Det blir i mange yrkessammenhenger, også blant farmasøyter, hevdet at det er ukollegialt ikke å beskytte kolleger som blir utsatt for kritikk for noe de har gjort. Plikten til å beskytte kolleger avhenger av hva disse har gjort. Har de gjort noe som er kritikkverdig i henhold til farmasietiske prinsipper eller retningslinjer, har farmasøyten ingen plikt til å dekke over dette eller på annen måte å hjelpe vedkommende til å unndra seg rettmessig reaksjoner. Snarere tvert imot. Det er de som har gjort noe farmasietisk kritikkverdig, som har oppført seg ukollegialt, og kollegialitetsprinsippet krever ikke at farmasøyten skal støtte ukollegial adferd.

En eventuell plikt til å beskytte kolleger som har oppført seg farmasietisk klanderverdig, måtte begrunnes på annen måte, for eksempel ut fra en plikt til å hjelpe arbeidskamerater, venner eller lignende. Den plikt-kollisjon som i så fall oppstår, består i en konflikt mellom profesjonsetikk og personlig etikk, og må løses av den farmasøyt som opplever den.

5.3 I alvorlige tilfeller kan farmasøyten ha en rett, eller til og med en plikt, til ikke bare (passivt) å la være å beskytte en kollega, men aktivt avsløre vedkommendes brudd på rettslige eller etiske normer. Det kan for eksempel dreie seg om uforsvarlig håndtering av legemidler, brudd på sikkerhetsrutiner, brudd på taushetsplikten, økonomiske misligheter mv. Jf Apotekforskriftens bestemmelser om internkontroll. Både Grunnloven § 100 og arbeidsmiljøloven § 2-4 gir arbeidstagere en rett til å varsle om kritikkverdige forhold i virksomheten ("whistleblowing"). Dette omfatter også de personer som er ansvarlige for de kritikkverdige forhold. Som oftest plikter man å ta opp de kritikkverdige forhold internt før man går ut med dem. På en liten arbeidsplass kan dette ofte være vanskelig, særlig hvis det er farmasøytens overordnede som er skyld i de kritikkverdige forholdene. Siden moralske plikter ofte går lenger enn rettslige, kan det tenkes at farmasøyten har en moralsk plikt til å varsle om kritikkverdige forhold uten at det foreligger noen rettslig plikt. Dette er noe den enkelte farmasøyt selv må ta stilling til. Arbeidstagers lojalitetsplikt vil noen ganger være et relevant mothensyn, men denne innebærer ingen plikt til å verne om arbeidsgivers illegitime interesser, som for eksempel et ønske om at ulovligheter ikke blir avslørt. Ut fra kollegialitetsprinsippet er det viktig å ha i tankene at det er hensynet til den farmasøytiske profesjons anseelse som er det sentrale hensynet.

ETISKE RETNINGSLINJER FOR FARMASØYTER

Bakgrunn

Det finnes en rekke normer som regulerer farmasøytisk virksomhet, rettslige så vel som etiske normer. Mens de rettslige normene inneholder samfunnets krav til den farmasøytiske virksomhet i ulike henseender, består de etiske normene i profesjonens krav til seg selv.

Ettersom de rettslige og de etiske normene bygger på de samme etiske grunnprinsippene, samtidig som samfunnets og profesjonens interesser i stor grad er sammenfallende, blir det nødvendigvis noe overlapping mellom dem. Dette gjelder for eksempel taushetsplikt og personvern og forbud mot gaver og andre personlige fordeler. Selv om noen av de rettslige bestemmelsene har et klart etisk innhold, har de fleste en mer teknisk karakter og er også mer detaljerte.

Apotekforeningen gir ut *Apotekboka*, som inneholder en rekke rettslige bestemmelser: lover og forskrifter, foruten oppklarende rundskriv og brev fra fagmyndighetene, samt bransje- og profesjonsstandarder mv.

De rettslige bestemmelsene skal naturligvis følges ut fra det generelle etiske prinsipp at man skal lyde loven med mindre dette kolliderer med etiske normer som må gis forrang. Det er ikke ofte dette skjer i farmasøytisk virksomhet. Hvis en slik pliktkollisjon oppstår, må den som oftest løses på grunnlag av farmasøytens personlige etikk snarere enn profesjonsetikken.

Vi forutsetter altså samsvar mellom den farmasøytiske etikk og jusen. Noen ganger er det som nevnt overlapping. Men oftere utfyller de hverandre. Dette kan de gjøre på minst to måter.

For det første er de etiske normene stort sett mer generelle, mens de rettslige er mer konkrete og detaljerte på flere av de områdene som de regulerer. Således utfyller for eksempel helsepersonelloven kapittel 5 om taushetsplikt og opplysningsrett og kapittel 6 om opplysningsplikt mv den etiske retningslinjen om respekt for kundens/pasientens personlige integritet (retningslinje 2.2).

For det andre kan de etiske normene tjene som veiledere når rettslige normer gir rom for tolkning og utøvelse av skjønn. Således må for eksempel kravet om ”faglig forsvarlighet” i helsepersonelloven § 4 for farmasøyters vedkommende forstås ut fra farmasietiske normer, slik de er formulert i de foreliggende retningslinjer, samt i standarder og praksis for øvrig som er allment akseptert blant farmasøyter.

Selv om også de etiske retningslinjene i likhet med de rettslige bestemmelsene regulerer farmasøyters adferd, er ikke hensikten å detaljregulere, men snarere å veilede. Derfor er de kalt retningslinjer: De angir retningen for farmasøytens handlinger uten å angi eksakt hvilken handlemåte som er den rette. Dette gjør de når de alene veileder handling, som for eksempel retningslinjen om at farmasøyten til enhver tid skal opptre med sikte på å fremme en god

profesjonskultur og virksomhetskultur (retningslinje 5.1). Men de kan også tjene som veiledning når innholdet i rettslige bestemmelser skal fastlegges.

Flere av de etiske retningslinjene angir mål som kan realiseres i varierende grad. Dette gjelder for eksempel den siterte retningslinjen om å fremme god profesjonskultur og virksomhetskultur og retningslinjen om at farmasøyten skal arbeide for at legemidler fremstilles, distribueres og brukes til beste for kundene/pasientene (retningslinje 1.1). Dette kan farmasøyten gjøre i større eller mindre grad. Ytre omstendigheter er ofte bestemmende for i hvilken grad det er mulig å realisere slike mål. Et visst minimum må forutsettes, og farmasøyten kan klandres for ikke å nå dette. Men i hvilken grad farmasøyten kan roses for å gå lenger, vil avhenge av hva det ut fra farmasøytens egne forutsetninger så vel som ytre omstendigheter er mulig å få til.

Noen av de ytre forhold som virker inn på hva som kan forventes, er av fysisk art. Dette gjelder for eksempel den eksisterende profesjons- eller virksomhetskulturs karakter, eller kundens/pasientens evne eller vilje til å forstå og rette seg etter farmasifaglig informasjon og veiledning.

Andre ytre forhold er av normativ art. Dette er normer som er ytre i betydningen pålagt utenfra, selv om de også er indre ved å være internalisert av farmasøyten. Således kan etterlevelsen av én etisk retningslinje begrenses av andre etiske retningslinjer som krever noe annet. For eksempel kan retningslinjen om at kundens/pasientens autonomi skal respekteres (retningslinje 2.1) og retningslinjen om at farmasøyten skal respektere kundens/pasientens kulturelt eller verdimessig baserte syn på helse og behandling (retningslinje 2.3) begrense farmasøytens mulighet for å bidra til at legemidler distribueres og brukes til beste for kundene/pasientene (retningslinje 1.1).

Det kan også oppstå kollisjon mellom en farmasietisk retningslinje og andre etiske eller rettslige normer, et såkalt etisk dilemma. Den rettslige (og etiske) lojalitetsplikt en arbeidstager har til sin arbeidsgiver (dvs å fremme dennes legitime interesser), kan for eksempel trekke i en annen retning enn hensynet til kunden/pasienten (særlig retningslinje 1.1 og 1.3).

Både ved normkollisjoner og når det av andre grunner er uklart hva etiske og rettslige normer krever av farmasøyten, er det nødvendig med etisk refleksjon og resonnering. Det er viktig at det legges til rette for dette på arbeidsplassen, og at farmasøyten selv bidrar til dette.

Når det gjelder etisk problematiske situasjoner, er det viktig å være oppmerksom på at det ikke finnes fasitsvar på vanskelige etiske spørsmål. Dette betyr imidlertid ikke at alle svar er like gode. De gode løsninger er de som er gjennomreflekterte og velbegrunnede. Således kan det finnes ulike – til og med motstridende – svar som er like gode på et vanskelig etisk problem.